

REMUS TANASĂ*

ROMÂNII ȘI COMITETUL CENTRAL DEMOCRATIC EUROPEAN DE LA LONDRA (1850–1853)

Preambul

Eșecul revoluțiilor din anii 1848–1849 i-a forțat pe mulți dintre protagoniști să se refugieze în exil pentru a scăpa de eventualele persecuții sau încarcerări și, nu în ultimul rând, pentru a continua demersul revoluționar. Majoritatea pașoptiștilor români, atât cei moldoveni cât și cei munteni, și-au continuat activitatea în exil, mai ales în capitalele din Occident, alături de alți revoluționari europeni, nevoiți, la rândul lor, să se expatrieze, în urma revoluțiilor eșuate din propria țară.

Regrupându-se în străinătate, aceștia vor relua vechile legături încheiate încă dinaintea de „primăvara popoarelor”, încercând să facă front comun împotriva principalilor opozanți ai mișcărilor revoluționare din toată Europa: Marile Puteri și sistemul politic care întreținea *statu-quo*-ul continental.

Principatele Române erau considerate ca făcând parte din Imperiul Otoman, astfel că proclamarea, mai mult sau mai puțin fățișă, a „principiului naționalităților”, de către documentele și manifestele revoluționarilor români, avea un potențial periculos pentru echilibrul regional. Reducerea gradului de subordonare politică față de puterea suzerană sau, mai târziu, față de cea protectoare ar fi putut constitui un precedent pe care Marile Puteri nu doreau să-l ia în considerare.

În plus, după cum rezultă din cerințele programatice ale vremii, s-a putut remarca o legătură contextuală între revendicările de ordin național și cele socio-economice¹. În cazul Principatelor Române, pașoptiștii au avut ca prim obiectiv eliberarea națională, dar s-a putut constata, în mod concomitent, și cererea de emancipare a țăranimii. Subordonarea politică a Principatelor Române putea fi menținută mai eficient în condițiile unei ordini interne dimensionate de raporturi de tip premodern. Pentru revoluționarii români, legătura dintre emanciparea națională și cea social-economică era mai mult decât evidentă, astfel că revendicările lor făceau referire nu numai la instituții politice reprezentative, ci și la drepturi și libertăți cetățenești sporite, printre care ameliorarea condiției țăranilor, împrumutarea și vot universal. În acest context, putem observa că revoluționarii români s-au făcut purtători atât ai ideilor naționale, cât și promotori ai celor liberale, care circulau în epocă.

* Doctorand, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

¹ Camil Mureșanu, *Cadrul european al revoluției de la 1848*, în Camil Mureșanu, Nicolae Boșan, Ioan Bolovan (coord.), *Revoluția de la 1848–1849 în Europa Centrală. Perspectivă istorică și istoriografică*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 13.

Asemenea idei s-au făcut cunoscute istoric sub denumirea de *naționalism* și sub cea de *liberalism*, fiind două dintre doctrinele filozofice și politice care au influențat decisiv istoria modernă. Unii istorici² au numit aceste noi orientări „forțe profunde de disoluție”, deoarece ideile susținute de către reprezentanții acestor curente aveau ca scop înlocuirea principiilor care alcătuiau baza politicii interne și internaționale a statelor europene cu cele două idealuri/imperative ale vremii: cel al autodeterminării națiunilor și cel al egalității, mai ales între clasele sau categoriile sociale existente. Dacă până la 1848–1849, unele dintre „forțele profunde” au tins să se manifeste preponderent pe căi conspirative și revoluționare, după eșecul „primăverii popoarelor”, acestea au încercat să acceseze mai eficient anumite căi instituționale precum diplomația³, dar și să-și amplifice efortul de a influența opinia publică din unele state vestice, folosindu-se de presă.

Protagoniștii Comitetului de la Londra

Acestea au fost unele dintre premisele care au contribuit la formarea Comitetului Central Democratic European (CCDE), în iunie 1850, la Londra. Inițiatorul proiectului a fost italianul Giuseppe Mazzini, căruia i s-au alăturat francezul Alexandre Ledru-Rollin, germanul Arnold Ruge și polonezul Albert Darasz. Dintre aceștia, primii trei vor avea un rol mai pronunțat în activitatea CCDE. În numărul din 15 octombrie 1851 al ziarului „La Révolution”, condus de Xavier Durrieu (1814–1868), unul dintre redactori, Hennett de Kesler, preciza, în introducerea manifestului, semnat de Dumitru Brătianu în numele Comitetului Național Român și adresat Comitetului Central Democratic European, că răspunsul de adeziune al românilor se datora compatibilității ideilor acestora cu „ideile politice și sociale, expuse cu atâta căldură de mandatarii comitetului, Ledru-Rollin, Mazzini și Ruge”, numele polonezului Darasz nefiind amintit⁴.

Rolul de *primus inter pares* revenea italianului⁵. Tot Mazzini a fost cel care s-a străduit să țină în viață organizația⁶, ceilalți părăsind pe rând Comitetul. Chiar în anul fondării, 1850, Arnold Ruge s-a mutat de la Londra la Brighton, retrăgându-se treptat din orice activitate conspirativă, părăsind *de facto* și CCDE⁷.

Doi ani mai târziu, în august 1852, ziarul „The English Republic” anunța moartea lui Albert Darasz și înlocuirea acestuia cu socialistul Stanislas Worcell⁸, ca reprezentant al polonezilor, nefiind consemnat însă nici un manifest CCDE semnat și de Worcell. Tot în 1852 a fost observată și răcirea relațiilor dintre Mazzini și Ledru-Rollin, îndepărtare cauzată de diatribele lui Mazzini împotriva curentului socialist⁹. Corespondența epocii

² Pierre Renouvin, *Il secolo XIX: 1815–1871. L'Europa delle nazionalità e il risveglio di nuovi mondi*, în *Storia della politica mondiale*, vol. V, operă publicată sub direcția lui Pierre Renouvin, Firenze, Vallecchi, 1960, p. 11 și urm.

³ Gheorghe Cliveti, *Prolegomene la studiul relațiilor internaționale. Epoca modernă*, București, Editura Academiei Române, 2009, p. 139 și urm.

⁴ Olimpiu Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin și cu radicalii francezi în epoca revoluției de la 1848*, București, Cartea Românească, 1940, p. 77.

⁵ Ștefan Delureanu, *Mazzini și românii în Risorgimento*, București, Paideia, 2006, *passim*.

⁶ Fabio Bertini, *La democrazia europea e il laboratorio risorgimentale italiano. 1848–1860*, Firenze, Firenze University Press, 2007, p. 34.

⁷ Christine Lattek, *Revolutionary Refugees. German Socialism in Britain, 1840–1860*, London/New York, Routledge, 2006, p. 81.

⁸ Alvin R. Calman, *Ledru-Rollin après 1848 et les proscriers français en Angleterre*, Paris, F. Rieder, 1921, p. 104.

⁹ Jean-Yves Frégné, *Giuseppe Mazzini, père de l'unité italienne*, Paris, Fayard, 2006, p. 341.

consemnează chiar o alianță a lui Ledru-Rollin și Arnold Ruge împotriva italianului și a lui Lajos Kossuth¹⁰.

Revenind la ponderea lui Mazzini din sânul Comitetului, primatul acestuia a fost confirmat de Ștefan Golescu într-o scrisoare din 11 octombrie 1851, adresată Zincăi (Zoe) Golescu, unde se preciza că italianul „este sufletul Comitetului central european”¹¹. Karl Marx aprecia că „Mazzini era sufletul” Comitetului Democratic de la Londra¹², aprecierea dovedindu-se a fi corectă, dacă ținem cont că primul manifest al Comitetului, din 22 iulie 1850, tradus în limba engleză de revista „The Red Republican” (7 septembrie 1850), a fost prezentat de traducător, William J. Linton, drept „Manifestul lui Mazzini”¹³. Într-o a doua etapă, Comitetului de la Londra i se va alătura românul Dumitru Brătianu, și se va încerca cooptarea revoluționarilor maghiari, în special a lui Lajos Kosstuh¹⁴.

Referitor la reprezentantul românilor, în corespondența lui Mazzini din septembrie 1850, deci dinainte de adeziunea oficială a lui D. Brătianu, apare indicat de câteva ori numele lui Nicolae Golescu, drept posibil reprezentant al românilor în comitet¹⁵.

Publicațiile Comitetului au fost următoarele: pentru limba franceză – „Le Voix du Proscrit”¹⁶, pentru limba engleză – „The English Republic”¹⁷, pentru italiană „L’Italia del Popolo”¹⁸, iar pentru limba română – „Republica Română”¹⁹. Inițial, organul oficial în limba franceză s-a numit „Le Proscrit”. Din cauza numelui subversiv, apar doar două numere sub această denumire, fiind suspendat prin decret-lege la 16 iulie 1850. După ce și-a schimbat denumirea în „Le Voix du Proscrit”, au apărut în total 46 de numere, între octombrie 1850 și septembrie 1851²⁰.

„L’Italia del Popolo”, un ziar fondat de Mazzini la Roma, iese între 2 aprilie și 3 iunie 1849, după care, din septembrie 1849 și până în prima parte a anului 1851, apare cu întreruperi la Laussane și la Geneva. Între 22 mai 1851 și 14 mai 1857, activitatea lui este continuată de un nou ziar cu denumirea de „Italia e Popolo”. Odată cu încheierea activității acestuia, linia mazziniană este continuată la Geneva până la 28 august 1858, de un nou periodic, ce reia denumirea inițială de „L’Italia del Popolo”²¹.

¹⁰ Alvin R. Calman, *Ledru-Rollin après 1848...*, p. 105.

¹¹ Ștefan Delureanu, *Mazzini și românii în Risorgimento...*, p. 266.

¹² Karl Marx, Friedrich Engels, *The Great Man of Exile*, în Karl Marx, Friedrich Engels, *Collected Works*, vol. XI, 1851–1853, London, Lawrence & Wishart, 1979, p. 281.

¹³ Salvo Mastellone, *Mazzini and Marx. Thoughts upon Democracy in Europe*, Westport, Connecticut – London, Praeger, 2003, p. 157.

¹⁴ În august 1850, Mazzini îi trimite lui Kossuth, alături de manifestul Comitetului, și o scrisoare semnată și de ceilalți membri fondatori, prin care îi cere maghiarului să adere la inițiativa revoluționară (Franco Della Peruta, *I democratici e la rivoluzione italiana. Dibattiti ideali e contrasti politici all’indomani del 1848*, Milano, Feltrinelli, 1958, p. 31).

¹⁵ A se vedea scrisorile lui Mazzini către Emilie Hawkes din 19 septembrie 1850 și cea către Carlo Cattaneo din 24 septembrie 1850 (Giuseppe Mazzini, *Scritti editi ed inediti* (în continuare, *SEI*), vol. XLVII și vol. IV – Appendice Epistolario, Imola, Galeati, 1906–1943, p. 57 și 102).

¹⁶ Fausto Proietti, *Gli esuli democratici europei in Inghilterra: i rapporti tra European Democratic Committee, «La Voix du Proscrit» e «The Red Republican» (1850–1851)*, în Salvo Mastellone, *Mazzini e gli scrittori politici europei (1837–1857)*, Firenze, Centro Editoriale Toscano, 2005, p. 241–252.

¹⁷ A se vedea Salvo Mastellone, *Una rivista mazziniana: «The English Republic» (1851)*, în idem, *Mazzini. Scrittore politico in inglese. Democracy in Europe (1840–1855)*, Firenze, Olschki, 2004, p. 251–276.

¹⁸ Denis Mack Smith, *Mazzini. L’uomo, il pensatore, il rivoluzionario*, ed. 3, Milano, Rizzoli, 2014, p. 214.

¹⁹ Dan Simonescu, *Din istoria presei românești: Republica Română, Paris, 1851 – Bruxelles, 1853*, București, Cartea Românească, 1931, p. 4–63.

²⁰ Fausto Proietti, *Gli esuli democratici europei in Inghilterra...*, p. 243.

²¹ Denis Mack Smith, *Mazzini...*, p. 214 și urm.

Revista „Republica Română” a cunoscut doar două numere, primul în 1851 la Paris și al doilea în 1853 la Bruxelles. Îndeosebi primul număr, la a cărui editare participă și Dimitrie Brătianu, este considerat a fi, de către istoricul Dan Simonescu, gazeta Comitetului Național (și Revoluționar) Român²².

Personajul principal al inițiativei de la Londra a fost italianul Mazzini²³, care în acei ani se bucura de un deosebit prestigiu printre revoluționarii europeni, deoarece, pe lângă numeroasele sale articole sau broșuri publicate în mai multe limbi europene, avea în „cazior” câteva demersuri conspirativ-revoluționare, ale căror detalii erau cunoscute și apreciate în rândul mișcării revoluționare europene²⁴. Însă, mai important, Mazzini fusese unul dintre „triumvirii” Republicii Romane²⁵; deși aceasta a avut o existență efemeră, a făcut din Mazzini unul dintre revoluționarii respectați ai „primăverii popoarelor”. În plus, italianul avea o rețea de contacte politice atât în Franța²⁶, cât și în Anglia²⁷.

Dacă vorbim despre ideile vehiculate de Mazzini, atunci este important de precizat că el a fost unul dintre apărătorii ireductibili ai „principiului naționalităților”, fiind botezat *post-mortem* „apostolul națiunii”. Aplicarea mai mult sau mai puțin integrală a acestui principiu dirija întreaga viziune internațională a lui Mazzini, aceasta însemnând egalitate în drepturi și datorii pentru „indivizii umanității”²⁸, adică pentru națiuni. Dacă „indivizii umanității” ar fi trebuit să aibă aceleași drepturi și datorii, cu atât mai mult indivizii dintr-o societate ar fi trebuit să dispună de o legislație care să funcționeze conform principiului egalității: condiții socio-economice relativ egale, prin eliminarea oricărui privilegiu și a oricărei arbitrarități politice.

Aceste idei făceau din Mazzini nu numai un naționalist, dar și un liberal cu largi deschideri sociale²⁹. Cu alte cuvinte, în acei ani, Mazzini era considerat un important reprezentant al „forțelor de disoluție” și, ca atare, compania sa era căutată de democrații radicali și dezagreată de cei moderați.

Stânga republicană/radicală franceză a fost reprezentată de Alexandre Ledru-Rollin³⁰. Acest politician era cunoscut de tinerii români care studiaseră la Paris datorită activității sale de reformator social. Ledru-Rollin făcea parte din cercurile frecventate în mod direct sau indirect de către studenții români³¹, fiind vorba în special de „școlile” de idei care promovau reforme sociale largite, republicanismul și, nu în ultimul rând, emanciparea națională.

Ledru-Rollin a inspirat activitatea ziarului „La Réforme”³², prin intermediul acestei publicații pledând continuu pentru îndepărtarea privilegiilor și a inechității

²² Dan Simonescu, *Din istoria presei românești...*, p. 21.

²³ A se vedea Georges Bourgin, *Mazzini et le Comité Central Démocratique en 1851*, în extras din „Il Risorgimento Italiano. Rivista Storica”, VI, 1913, p. 366–375.

²⁴ Giovanni Belardelli, *Mazzini*, Bologna, Il Mulino, 2010, p. 158.

²⁵ A se vedea Ivanoe Bonomi, *Mazzini triumviro della Repubblica Romana*, Torino, Einaudi, 1940.

²⁶ Anne-Claire Ignace, *Il mito di Mazzini in Francia*, în Francesco Guida (a cura di), *Dalla Giovine Europa alla Grande Europa*, Roma, Carocci Editore, 2007, p. 45–56.

²⁷ Michele Finelli, *Mazzini e il mondo anglosassone: nuovi spunti di riflessione*, în Francesco Guida (a cura di), *Dalla Giovine Europa alla Grande Europa...*, p. 85–99.

²⁸ Giuseppe Mazzini, *Scritti di Giuseppe Mazzini. Politica ed economia*, vol. II, Milano, Casa Editrice Sonzogno, 1889, p. 545.

²⁹ Salvo Mastellone, *Introduzione*, în Giuseppe Mazzini, *Pensieri sulla democrazia in Europa*, traducere și cura de Salvo Mastellone, Milano, Feltrinelli, 2007, p. 7–63.

³⁰ A se vedea *Le Comité Démocratique Européen Central: l'internationaliste*, în Alvin R. Calman, *Ledru-Rollin après 1848...*, p. 93–104.

³¹ Gheorghe Platon, *Revoluția română de la 1848, deziderat național și restricții politice*, în Camil Mureșanu, Nicolae Bocșan, Ioan Bolovan (coord.), *Revoluția de la 1848–1849 în Europa Centrală...*, p. 164.

³² Olimpiu Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin...*, p. 28.

sociale, remarcându-se în mod deosebit pentru susținerea sufragiului universal³³. Fiind convins că doar instituția republicană ar fi putut reprezenta instrumentul reformării societății, francezul înființează, în iulie 1850, gazeta „Le Proscrit”, al cărei titlu este completat de sintagma de „Ziar al Republicii Universale”³⁴. De altfel, republicanismul a fost unul dintre elementele care au stat la baza colaborării lui Ledru-Rollin cu Mazzini. Ca orice revoluționar de stânga, republicanul francez era convins nu numai de necesitatea, dar și de posibilitatea reformelor, fiind în consecință un adept al ingineriilor politice și sociale de tip iacobin³⁵. Nici o metodă nu trebuia exclusă pentru atingerea unui astfel de scop, motiv pentru care francezul aprecia că scânteia revoluției trebuia transferată în toată Europa, pentru a înlocui puterea „capetelor încoronate” cu cea a „aleșilor poporului”. În acest sens, imediat după schimbarea de regim din februarie 1848, la unul dintre banchetele organizate de republicani la Paris, el a propus crearea unui front comun al revoluționarilor europeni³⁶, idee care se va concretiza după câțiva ani prin CCDE.

Ledru-Rollin era la curent cu dezideratele românești, despre care a vorbit public la banchetele democraților radicali din Franța, după cum pomenește C. A. Rosetti în memoriile sale³⁷. La 15 martie 1848, Gheorghe Magheru îl sfătuiește pe Alexandru G. Goleșcu să-l contacteze pe Ledru-Rollin, căci presa franceză consemnase atitudinea binevoitoare a acestuia față de națiunile mici: „[...] căutați de căpătați audiențe dela acest bărbat și faceți-i cauza noastră mai bine cunoscută, ca să poată vorbi și de noi când va face interpelețiile anunțate”³⁸ în Adunarea Constituantă, al cărui membru era. Cunoscându-i atitudinea pro-românească, Dimitrie Brătianu i-a trimis o scrisoare referitoare la protestul românilor din exil în legătură cu semnarea Convenției de la Balta Liman de la 1 mai 1849³⁹; o încheia cerându-i lui Ledru-Rollin să nu fie doar „elocventul apărător al Italiei, Germaniei, Poloniei și Ungariei”⁴⁰, ci să devină și apărătorul României. Rândurile de încheiere ale scrisorii prevestesc oarecum componența europeană a Comitetului de la Londra.

Exilul german a fost reprezentat de persoana lui Arnold Ruge (1802–1880)⁴¹. Imediat după „primăvara popoarelor”, Ruge era mai cunoscut printre exilații europeni

³³ Mediul politic și cultural din Franța era favorabil cerințelor referitoare la lărgirea electoratului. Ion Ghica consemna că „oamenii politici din cei mai iscusiți și oratori elocinți ai Camerei luau parte la banchetele naționale și cereau împreună cu radicalii și republicanii reforma legii electorale (vezi Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, ediție îngrijită de Radu Gârmeaș și ilustrată de Rareș Ionașcu, București, Humanitas, 2014, p. 414; Olimpiu Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin...*, p. 9).

³⁴ Angela Jianu, *A Circle of Friends. Romanian Revolutionaries and Political Exile, 1840–1859*, Leiden/Boston, Brill, 2011, p. 192.

³⁵ Conform lui Ledru-Rollin, valorile unei societăți pot fi impuse de sus în jos, acesta afirmând că „instituțiile sunt acelea care fac, într-o mare măsură, virtuțile și viciile unei țări” (Olimpiu Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin...*, p. 10).

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Constantin A. Rosetti, *Pagini din trecut. Note intime (1844–1859)*, București, Tipografia Lucrătorilor Asociați Marinescu & Șerban, 1903, p. 23.

³⁸ George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești. 1834–1849*, vol. II, București, Imprimeria Națională, 1939, p. 254.

³⁹ Anastasie Iordache, *Dimitru Brătianu. Diplomatul, doctrinarul liberal și omul politic*, București, Paideia, 2003, p. 119–120.

⁴⁰ Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dimitru Brătianu*, vol. I, București, Așezământul Cultural „Ion C. Brătianu”, 1933, p. 213.

⁴¹ A se vedea *Arnold Ruge and the European Central Democratic Committee*, în Christine Lattek, *Revolutionary Refugees...*, p. 74–81; *Arnold Ruge: Radical Democracy and the Politics of Personhood (1838–1843)*, în Warren Breckman, *Marx, the Young Hegelians, and the origins of radical social theory: dethroning the self*, New York, Cambridge University Press, 2001, p. 221–257.

de la Londra decât Karl Marx sau Friedrich Engels⁴², motiv pentru care a fost cooptat în CCDE ca reprezentant al revoluționarilor germani. Acesta a făcut parte din Adunarea Națională de la Frankfurt, fiind unul dintre membrii facțiunii „Donnesberg”, ce reunea stânga radicală germană. Ruge a fost un republican convins și un adept al internaționalismului democratic, reglementat de un ipotetic congres al națiunilor libere. Pentru ca acesta să fie posibil, trebuiau mai întâi înlăturate monarhiile Europei, în urma unor revoluții care să instituie ideea de legitimitate politică bazată pe conceptul de suveranitate populară. Atât în scrierile sale, cât și în discursurile ținute, Ruge exprima ideea necesității unui congres al democrațiilor europene care să înlocuiască Congresul monarhilor de la Viena și care să emită o legislație europeană conformă cu „principiul naționalităților” și cu cel al egalității democratice.

Primul manifest al Comitetului de la Londra

Încă de la primele rânduri ale manifestului CCDE, se afirma încrezător că „democrația” era ideea momentului, care întrupa dorințele popoarelor europene, și că aceasta nu depășea stadiul de aspirație din cauza lipsei de organizare a forțelor democratice⁴³. Revoluțiile din anii 1848–1849 au eșuat pentru că nu a existat o coordonare la nivel european. Democrația trebuia să se afirme revoluționar, deoarece monarhiile europene nu erau dispuse să accepte vreo formă de constituționalism care să le îngreuească privilegiile; și nici nu voiau să împartă autoritatea politică cu mulțimile care alcătuiau corpul politic al statului modern.

Semnatarii primului manifest al Comitetului Democratic de la Londra (Mazzini, Ledru-Rollin, Ruge, Darasz) întrevădeau două impedimente majore în calea evoluției spre democrație: mai întâi, individualismul egoist subiacent conceptului de „drepturile omului” și apoi sistemul politic european al claselor privilegiate⁴⁴. În ceea ce privește „drepturile omului”, critica se datorează prevalenței lui Mazzini asupra celorlalți membri fondatori ai Comitetului Democratic de la Londra⁴⁵, fapt care a contribuit la redactarea primului manifest doar de către italian, fără a-i consulta în prealabil pe ceilalți semnatari⁴⁶. Mazzini blama Revoluția Franceză pentru că ar fi inventat ideea de cetățean cu drepturi, fără să fi insistat destul asupra conceptului de „datorie”⁴⁷. Fără ideea „datoriei”, se perpetua la nesfârșit *statu-quo*-ul epocii⁴⁸, pentru că doar complementaritatea drepturilor și datoriilor ar fi fost unica formulă funcțională și capabilă să răstoarne sistemul politic european. Și aceasta prin potențarea instinctului de asociere a indivizilor în cadrul națiunilor⁴⁹ și prin asocierea acestora din urmă în cadrul unui congres al națiunilor. Conform manifestului, politica și diplomația trebuiau să devină apanajul unei alianțe a popoarelor, compusă din totalitatea claselor sociale europene, structurate însă la nivel național.

Cele două obstacole identificate în manifest erau legate între ele de filosofia politică omogenă a membrilor CCDE. Prinții europeni continuau să-și păstreze coroanele

⁴² Christine Lattek, *Revolutionary Refugees...*, p. 72.

⁴³ *Comitato Centrale Democratico Europeo: Ai popoli*, în Giuseppe Mazzini, *SEI*, vol. VIII, p. 18–19.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 20.

⁴⁵ Luigi Salvatorelli, *Mazzini e gli Stati Uniti d'Europa*, în „Rassegna Storica del Risorgimento”, nr. I–IV, ianuarie–decembrie 1950, p. 456.

⁴⁶ Christine Lattek, *Revolutionary Refugees...*, p. 76.

⁴⁷ Sator Mattarelli, *Duties and rights in the thought of Giuseppe Mazzini*, în „Journal of Modern Italian Studies”, nr. 13, 4/2008, p. 480–485.

⁴⁸ Ștefan Delureanu, *Mazzini și românii în Risorgimento...*, p. 63.

⁴⁹ Giovanni Belardelli, *Mazzini...*, p. 81–82.

deoarece mișcarea europeană nu era unitară, datorită eterogenității revendicărilor naționale⁵⁰ sau a celor ideologice⁵¹. Diferitele mișcări democratice nu colaborau la nivel european pentru că nu reușeau să se coaguleze în cadrul națiunii de *apartenență*, iar acest impediment intern se datora celor „seduși” de teorii politice care întrețineau antagonismul dintre diferitele categorii sociale. Pentru a se elibera de această „patimă”, indivizii și națiunile ar fi trebuit să conștientizeze miza superioară a vieții și a politicii, și anume asocierea umană în folosul individului și a societății. Asocierea, ca principiu politic, ar fi putut funcționa eficient doar dacă, mai întâi indivizii și apoi națiunile, ar fi îmbrățișat teoria „drepturilor și datorilor”: ar fi fost un exercițiu conceptual asemănător celui de la baza sistemului juridic „check and balances”, însă cu o valență comunitară. Astfel, în interior, națiunile ar fi putut atinge consensul necesar abolirii privilegiilor, iar în exterior, ar fi fost eliminată inegalitatea dintre națiunile recunoscute⁵².

După cum se afirma în acest prim manifest al Comitetului Democratic de la Londra, „noi nu trebuie să spunem *eu*, [ci] trebuie să învățăm să spunem *noi*”⁵³. Pentru naționalismul *risorgimental* al secolului XIX, libertatea desemna o inițiativă colectivă de eliberare, subiecții fiind națiunile, iar instrumentul asocierea. Libertatea individuală se manifesta prin alegerea mijloacelor susceptibile să faciliteze atingerea unui scop final transcendent individului⁵⁴. Soluția concilierii dintre libertatea individuală și cea formă de existență colectivă întruchipată de națiune se găsea în procesul numit *cultură*, adică prin intermediul unei educații care să privilegieze noii actori istorici, națiunile⁵⁵.

Dorind a combate teoria abatelui Sieyès, conform căreia națiunea însemna doar starea a treia, adică burghezia fără cler și fără aristocrație, naționalismul *risorgimental* o definea ca fiind un grup unitar, compus din toate clasele și categoriile sociale, consolidând astfel valoarea în sine a grupului. Se trece așadar de la individualismul persoanei la un individualism colectiv⁵⁶, unica posibilitate de a da curs nevoii de asociere inerentă naturii umane⁵⁷.

Pentru a putea face pasul de la stadiul de națiune culturală la cel de națiune politică, mișcările democratice europene trebuiau să promoveze discursuri convergente,

⁵⁰ Antonio D'Alessandri, *La questione d'Oriente e l'Europa. Nazionalismo, rivoluzione ed esilio dopo il 1849*, în Francesco Guida (a cura di), *Italia e Romania verso l'Unità nazionale*, București, Humanitas, 2011, p. 32–49.

⁵¹ Acolo unde unitatea națională a fost obiectivul principal, mișcările revoluționare au acordat o importanță relativ scăzută revendicărilor socio-economice; totuși, națiunile care au luptat în primul rând pentru eliberare națională au cerut în paralel și emanciparea țăranimii, cazul Regatul celor Două Sicilii din sudul Italiei fiind emblematic pentru prima situație, iar cel al Principatelor Române pentru cea de-a doua (vezi Camil Mureșanu, *Cadrul european al revoluției de la 1848...*, p. 13).

⁵² Ștefan Delureanu, *Mazzini și românii...*, p. 228.

⁵³ Giuseppe Mazzini, *SEI*, vol. VIII, p. 21.

⁵⁴ John Breuilly, *Risorgimento Nationalism in the Light of General Debates about Nationalism*, în „Nations and Nationalism”, nr. 15, 3/2009, p. 439–445.

⁵⁵ Într-un manifest al Comitetului Național Italian din 8 septembrie 1850, redactat și semnat de Mazzini, se afirma: „Italia vrea să fie națiune; pentru sine și pentru ceilalți: drept de viață colectivă, de educație colectivă, de crescândă prosperitate colectivă; datorie față de omenire, în care are o misiune de împlinit, adevăruri de promulgat, idei de răspândit” (Giuseppe Mazzini, *SEI*, vol. VIII, p. 32–33).

⁵⁶ Pierre Vergnaud, *L'idée de la nationalité et de la libre disposition des peuples dans ses rapports avec l'idée de l'état. Etude des doctrines politiques contemporaines 1870–1950*, Genève, Librairie E. Droz, 1955, p. 41.

⁵⁷ „Orice om care presupune că, cu ajutorul muncii izolate a propriului intelect, indiferent de [propria] capacitate, a descoperit o rezolvare absolută a problemelor care agită mulțimile, se condamnă singur la eroare, renunțând la un izvor etern de adevăr, [și anume] intuiția colectivă a Poporului în acțiune” (*Comitato Centrale Democratico Europeo: Ai popoli*, în loc. cit., p. 21–22).

însă adaptate specificului fiecărei naționalități și contextului geopolitic din fiecare regiune europeană⁵⁸. Mesajul trebuia să mobilizeze și, totodată, să responsabilizeze indivizii, pentru a solidifica un corp politic național, capabil să ceară sau să întrebuițeze suveranitatea în vederea democratizării societății. Aceasta presupunea un sistem reprezentativ atât în interior, cât și la nivel internațional. Procesul trebuia să se axeze pe educarea cetățenilor în spiritul egalității democratice⁵⁹ și cel al solidarității dintre oameni și popoare⁶⁰.

Existența Comitetului Democratic de la Londra a fost caracterizată de mai multe „minusuri” organizatorice asupra cărora vom reveni în ultima parte a materialului. Din cele relatate până în acest moment, un detaliu atrage atenția, și anume grandilocvența primului manifest, aspect care, de altfel, a caracterizat toate „ieșirile” publice ale Comitetului de la Londra și cele ale diverselor Comitete Naționale componente, inclusiv ale celui românesc⁶¹.

Fiica lui Ion C. Brătianu, Sabina Cantacuzino, remarca lipsa de simț practic a reprezentantului românilor în Comitetul de la Londra, Dumitru Brătianu, defect care l-a urmărit toată viața⁶². Alexandru Cretzianu, care a publicat cele două volume de corespondență a lui Dumitru Brătianu, afirma, în studiul biografic introductiv, că „acest veșnic visător nu avea noțiunea realităților, nici simțul practic de care nu pot fi lipsiți oamenii de guvern”⁶³. Înșuși Bălcescu, la 4 martie 1850, într-o scrisoare adresată lui Alexandru C. Goleșcu, recunoștea că „aceștia [liberalii radicali] sunt oameni de sentiment, dar nu de gândire. Simțul practic le lipsește. N-au urmărit în ideile lor și sunt incapabili să studieze chestiunile înainte de a le vorbi”⁶⁴. În continuarea scrisorii, Bălcescu constata că C. A. Rosetti se aștepta ca revoluția să aibă sorti de izbândă „cu câteva discursuri și proclamațiuni patetice”⁶⁵.

Dintre toți liderii generației de la 1848, doar Ion Brătianu va deveni, cu trecerea anilor, un politician și un om de stat pragmatic: „[...] din oamenii de la 1848, singur Ion Brătianu a avut sau a dobândit mai târziu toate însușirile omului de stat. Dumitru Brătianu, Rosetti, frații Golești au fost și au rămas, până la sfârșitul vieții, apostoli”⁶⁶. O observație similară a făcut și unul dintre adversarii liberalilor, Titu Maiorescu, el remarcând doar că Ion Brătianu, după ce a lăsat deoparte „apucăturile revoluționare cu care se deprinsese în tinerețea sa turbulentă”⁶⁷, a căpătat „calitățile omului de stat”⁶⁸.

⁵⁸ Christine Lattek, *Revolutionary Refugees...*, p. 77.

⁵⁹ Într-o scrisoare adresată națiunii germane, Ruge afirma că scopul Comitetului de la Londra era „să creeze o informare veritabilă despre starea democrației în toate țările [...] și să instaureze o diplomatie democratică la fel de eficientă precum diplomația despotismului” (*ibidem*, p. 78).

⁶⁰ Mazzini susținea că trebuia să se obțină un consens politic plecându-se de la un nivel „micro” pentru a se ajunge la o înțelegere universală: „[...] ne pare că trebuie să se ajungă la o organizare socială generală care ar avea ca scop umanitatea și ca punct de plecare patria. Armonizarea acestor doi termeni în sistemul european, din punct de vedere al întregului, precum și armonizarea celor doi termeni, individualitate și asociere, în sânul fiecărui stat, este, după noi, adevărata poziție a problemei pe care secolul al XIX-lea caută să o soluționeze” (Giuseppe Mazzini, *Doveri dell'uomo*, Modigliana, AMI Books, 2003, p. 29).

⁶¹ A se vedea scrisoarea lui Alexandru C. Goleșcu către Ștefan Goleșcu și Nicolae Bălcescu (iunie–iulie 1850), referitoare la lipsa de pragmatism politic a fraților Ion și Dumitru Brătianu, și a lui A. C. Rosetti (George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești...*, vol. III, București, p. 55).

⁶² Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I. C. Brătianu*, vol. I, București, Editura Albatros, 1993, p. 35.

⁶³ Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu...*, vol. I, p. 95.

⁶⁴ Nicolae Bălcescu, *Opere IV. Corespondență. Scrisori, memorii, adrese, documente, note și materiale*, ediție critică de G. Zane, București, Editura Academiei Române, 1964, p. 279.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 280.

⁶⁶ Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu...*, vol. I, p. 96.

⁶⁷ Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, București, Humanitas, 1994, p. 74.

⁶⁸ *Ibidem*.

În ultimul paragraf al manifestului din 22 iulie 1850, se afirma că intenția era de a institui „casa popoarelor”, iar inițiatorul demersului era „Comitetul Central al Democrației Europene”⁶⁹. Observăm că denumirea din încheierea apelului către popoarele europene diferă de la un document la altul⁷⁰, fapt care denotă că semnatarii își supraevaluau capacitatea de acțiune⁷¹. În epocă, membrii CCDE erau numiți, peiorativ, „capi fără armată”⁷², tocmai din cauza suprasolicității propriului potențial de impact asupra politicii europene. Istoricul Eugenio Kastner, care a studiat legăturile dintre Mazzini și Lajos Kossuth⁷³ – pe care Mazzini ar fi dorit să-l coopteze în conducerea CCDE –, aprecia că revoluționarului maghiar „ideile umanitariste ale lui Mazzini i se păreau prea generale spre a fi practice, [iar] manifestele Comitetului său prea gălăgioase pentru a avea succes într-o cauză care ar fi trebuit să fie pregătită printr-o acțiune clandestină”⁷⁴. Atitudinea lui Kossuth este confirmată și de scrisoarea adresată de Arnold Ruge lui Dumitru Brătianu, din noiembrie 1851:

[Kossuth] nu vrea să supună Ungaria nici unui congres European. [...] Dacă însuși Kossuth, care este cel mai avansat dintre ei, se declară contra tuturor principiilor Revoluției democratice și sociale, ce să mai zicem de ceilalți? De altfel, Maghiarii se înșeală enorm dacă își închipuie că pot acționa contra voinței Revoluției victorioase, putere mult mai tare decât aceea a Contrarevoluției⁷⁵.

Fragment care confirmă, printre altele, aceeași supraevaluare a capacității de acțiune a nou formatului Comitet de la Londra.

Adeziunea românilor

Românii se vor alătura Comitetului de la Londra prin persoana lui Dumitru Brătianu⁷⁶. Adeziunea oficială la acel for a urmat etape cunoscute: în aprilie 1851, D. Brătianu ajunge la Londra; la 10 mai a fost consemnată cererea formală de adeziune; din 18 iunie a început polemica dintre D. Brătianu și Daniel Iranyi⁷⁷, în legătură cu evenimentele din anii 1848–1849 din Transilvania, dezbateri care a avut loc în presa din Franța; la sfârșitul lunii iunie, cei patru membri ai Comitetului au adresat un manifest către „populațiile Române”⁷⁸, pentru ca, la 11 septembrie, să fie publicat

⁶⁹ Giuseppe Mazzini, *SEI*, vol. VIII, p. 27.

⁷⁰ Alte variante cunoscute sunt „European Democratic Committee”, în engleză, și „Comité Démocratique Européen”, în franceză. În unele documente apare adăugat și adjectivul „central” („European Central Democratic Committee” sau „Central Committee of the Democracy of Europe”).

⁷¹ O concluzie similară o denotă apelativul folosit uneori de liderii Comitetului: „Sfânta Alianță a Popoarelor” (Howard C. Payne, Henry Grosshans, *The Exiled Revolutionaries and the French Political Police in the 1850's*, în *AHR*, vol. 68, nr. 4/iulie 1963, p. 966).

⁷² Christine Lattek, *Revolutionary Refugees...*, p. 81.

⁷³ Într-o scrisoare din 19 martie 1851, Kossuth îi scria lui Mazzini că ideile umanitare exprimate emfatic de manifestele CCDE dădeau impresia că „ar vrea să prindă pasărea din zbor” (Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice. 1848–1877*, București, Cartea Românească, 2000, p. 31).

⁷⁴ Eugenio Kastner, *Mazzini e Kossuth. Lettere e documenti inediti*, Firenze, Le Monier, 1929, p. 21 și urm.; a se vedea și Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații...*, p. 30–31.

⁷⁵ BAR, secția Manuscrise, *Corespondență*, S10/CCCXIII.

⁷⁶ *Lui C. A. Rosetti (1816–1916). La o sută de ani dela naștere*, București, 1916, p. 215, Nota lui C. A. Rosetti din 11 iunie 1851; a se vedea și Mario Menghini, *Luigi Kosstuh nel suo carteggio con Giuseppe Mazzini*, Aquila, Vecchioni, 1921, p. 160.

⁷⁷ Polemica s-a purtat prin intermediul unor articole apărute în ziarul „La Presse” și publicate la Paris, în același an, de Henri Valleton, într-o broșură intitulată „Lettres hongro-roumaines” (Anastase Iordache, *Dumitru Brătianu...*, p. 130–137; Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații...*, p. 65–68).

⁷⁸ Textul este datat la 26 iunie 1851 și a fost publicat în ziarul „Italia e Popolo” din Geneva, la 2 iulie 1851, în ziarul „Il Progresso” din Torino, la 3 iulie 1851, și în „Le National” la 14 octombrie 1851, traducerea

răspunsul Comitetului (Național) Revoluționar Român cu privire la manifestul adresat românilor de către Comitetul de la Londra⁷⁹.

Culisele acestei azeziuni sunt importante, deoarece se integrează în atmosfera caracteristică exilului european de după 1849, conexiunile revoluționarilor români cu cei europeni permițând raportarea evenimentelor din spațiul românesc la cele din Europa.

Revoluționarii europeni de la 1848 au fost divizați nu doar din punct de vedere etnic, ci și ideologic, în cadrul propriei mișcări naționale. A fost vorba de diviziuni interne care, după eșecul „primăverii popoarelor”, au ieșit la suprafață violent, cu efecte decisive asupra istoriei europene din a doua jumătate a secolului XIX. Aceste diviziuni au fost construite în jurul orientărilor ideologice diferite (republicani, monarhiști, liberali, socialiști) sau a metodelor de acțiune incompatibile (legaliști, revoluționari)⁸⁰. Contextul istoric a oferit posibilitatea și unor încercări de sinteză doctrinar-metodologică, astfel că, în funcție de obiectivul urmărit pas cu pas, au existat simbioze de moment.

Nici exilul românesc nu a fost ferit de asemenea disensiuni, singura diferență notabilă fiind aceea că pașoptiștii români au polemicizat între ei din cauza divergențelor asupra abordării ulterioare a demersului început la 1848: schimbarea dorită trebuia să aibă loc pe cale revoluționară sau pe cea diplomatică⁸¹?

O descriere destul de edificatoare a situației în care se aflau pașoptiștii este cea a lui C. A. Rosetti:

[...] toți au aceeași dorință, dar ideile sunt în luptă și fierbințeală. Unii trag spre Turcia, alții spre Anglia și alții spre Franța; unii cred în diplomație, în echilibrul european cu ajutorul Turciei și alții în democrație, în solidaritatea populilor, în puterea și unitatea României întregi⁸².

Favorabili metodei revoluționare au fost acei pașoptiști cunoscuți sub denumirea de „liberalii roșii”⁸³ sau „liberalii radicali”⁸⁴. Cei mai semnificativi reprezentanți ai curentului au fost Ion și Dumitru Brătianu, C. A. Rosetti sau, în unele chestiuni, Nicolae Bălcescu, deși acesta a murit în 1852. Cei în cauză nu excludeau diplomația, dovadă fiind activitatea lor de după 1853, însă luau în considerare sau, măcar pentru moment, dădeau prioritate metodei revoluționare⁸⁵.

în limba română datorându-se „Comitetului Revoluționar Român de la 1848” din Paris, care l-a tipărit la 29 iunie 1851 (vezi Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații...*, p. 58–64). Manifestul a mai apărut și în ziarele „La Presse”, „Le Siècle” și „L'Événement”, Ion Brătianu remarcându-se pentru zelul propagator (*Lui C. A. Rosetti (1816–1916)...*, p. 219).

⁷⁹ Manifestul Comitetului Revoluționar Român și cel al Comitetului Central Democratic European sunt publicate în nr. 1 al „Republicii Române”, apărut la Paris, în noiembrie 1851; singurul exemplar cunoscut al revistei (în limba română cu alfabet chirilic) se află în posesia Bibliotecii Academiei Române, fondul de Carte Rară (fostul fond Periodice), P.I.1345, p. 89–99.

⁸⁰ Antonio D'Alessandri, *La questione d'Oriente e l'Europa...*, p. 32–49.

⁸¹ Olimpiu Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin...*, p. 63.

⁸² Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gândirea românească în epoca pașoptistă (1830–1860)*, vol. II, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 322.

⁸³ Termenul de „roșii” apare pentru prima dată în presă fiind folosit în articolele ziarului „Buciumul”, editat de Cezar Bolliac, între anii 1862 și 1864. Informația a fost dezvăluită de același autor în gazeta „Trompeta Carpaților”: „[...] nesocotiiții ziși roșii, porecliți spre derădere de către jurnalul Buciumul” (vezi „Trompeta Carpaților”, an XIII, nr. 1204, 22 iunie 1875).

⁸⁴ Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859–1877)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 55–62.

⁸⁵ Ioan C. Filitti, *Conservatorii și junimiștii în viața politică românească*, București, Institutul de Arte grafice „Lupta”, 1936, p. 2; Apostol Stan, *Ion C. Brătianu și liberalismul român*, București, Editura Globus, 1993, p. 46.

Despre disensiunile din sânul exilului românesc, corespondența dintre Bălcescu și Ion Ghica este edificatoare, chiar dacă multe din scrisorile lui Ghica le cunoaștem indirect, din răspunsurile lui Bălcescu. Bălcescu a fost pentru scurt timp în Marea Britanie, la începutul lui 1850, și a plănuțit o a doua călătorie către aceeași destinație, în a doua jumătate a lunii februarie; pe care, însă, nu a mai reușit să o ducă la bun sfârșit. La Londra, Bălcescu s-a întâlnit cu câțiva lideri politici englezi și cu unii revoluționari exilați în capitala Marii Britanii⁸⁶. Dacă în prima călătorie trebuia să atragă simpatia unor lideri politici, precum lordul Henry John Temple Palmerston, și să pregătească viitoare acțiuni alături de exilații europeni din capitala engleză⁸⁷, în cea de-a doua călătorie ar fi trebuit să întărească legăturile cu revoluționarii europeni aflați în Marea Britanie. Faptul este declarat chiar de Bălcescu într-o scrisoare adresată lui Ghica la 6 februarie:

[...] aceea ce mă silește a merge la Londra mai mult este treaba cealaltă. Mai cu seamă că Mazzini va merge acolo în curând. Apoi socot că trebuie a ne înțelege și cu dânsul și cu Ledru-Rollin, cum și oarecari Nemți radicali și a întocmi o mare solidaritate revoluționară în toată Europa. Știu că aceste sunt și opiniile lui Mazzini⁸⁸.

Într-o altă scrisoare din 6 martie, Bălcescu nu-și pierde speranța de a merge la Londra pentru a proiecta un comitet al revoluționarilor europeni:

[...] eu socot să mă duc acolo pe la sfârșitul lunii. Am scris să întreb dacă Mazzini a sosit acolo. Cred că dânsul, cu Ledru-Rollin, cu Manin, pe care l-am cunoscut mai deunăzi aci, și alții de fiecare nație câte unu să facem un comitet revoluționar european⁸⁹.

La începutul lunii septembrie, pașoptiștii cu viziune radicală s-au întâlnit la Paris pentru a se sfătui asupra intrării în Comitetul de la Londra. La întrunire au luat parte Nicolae și Constantin Bălcescu, D. Brătianu, C. A. Rosetti, Ștefan și Nicolae C. Golescu, Vasile Mălinescu și Ion Voinescu. Într-o scrisoare din 6 septembrie, Bălcescu îl informa pe Ghica că este nevoie de cineva care să meargă permanent la Londra pentru a colabora cu Mazzini și cu Ledru-Rollin:

[...] vorba era ca să trimitem pe cineva la Londra ca să fraternizeze cu emigrații organizați acolo, adecă Mazzini, Ledru-Rollin, redactorii Proscrisului. Am fost ales eu ca să mă duc, dar n-am primit din pricină că declarându-mă pe față, cum se cere, nu mă voiu mai putea întoarce în Franța, nici în nici un loc pe continent⁹⁰.

Din răspunsul lui Ghica la această scrisoare, reiese că acesta dezaproba demersul Comitetului de la Londra și că considera necesară accesarea pistei diplomatice, în detrimentul oricărei inițiative cu potențial destabilizator:

[...] caută a nu cădea în idei prea noi și pentru care atât Turcii cât și Englezii și Francezii au convenit a zice că sunt subversive și nepotrivite cu bunul ordin. Cu toate câte ar putea zice cineva spre apărarea unor idei, dar socot că singurul mijloc de a avea o înrâurire

⁸⁶ Dan Berindei, *Politică externă și diplomați la începuturile României moderne*, București, Editura Mica Valahie, 2011, p. 265–267.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848. Noui scrisori către Vasile Alecsandri*, București, Socec & Comp., 1889, p. 466.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 491.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 546.

asupra lucrurilor astăzi și a face să fructifice oarecum cele sămănate în timpul revoluției este de a dovedi că nu suntem ceea ce politicienii practici de astăzi și guvernele numesc: anarhiști și inimiți oricărui ordin social. De aceea ai făcut foarte bine de nu ai primit a te duce cu misiunea care voiau să te trimită la Londra⁹¹.

Cu toate că Bălcescu era de acord în mare măsură cu Ghica, dintr-o scrisoare din 16 octombrie a primului către același confident, aflăm că el ținea la ambele posibilități de acțiune, dar folosite prudent, în funcție de situația politică a momentului:

[...] să nu credem că putem înșela pe diplomați și că ei nu știu curat ce suntem și ce vrem. Trebuie numai ca în lucrările noastre să punem dignitate, tact, măsură, să ne mărginim a ne pregăti poporul, fără a căuta a ne trâmbița prin jurnale străine înainte de vreme, nici a ne asocia cu comitetul dela Londra, Mazzini, Ledru-Rollin etc.⁹².

Fragmentul denotă și grija lui Bălcescu pentru strategia de ansamblu, demers care să includă și „organizarea” stării de spirit a maselor⁹³. În momentul izbucnirii revoluției „simfoni și sincrone”⁹⁴, stabilit de comun acord de către capii mișcărilor naționale, structura și metodele trebuiau definite din timp, spre a contribui semnificativ la viitoarea revoluție europeană⁹⁵. Pentru a putea organiza activitatea mișcării din Principate, Bălcescu era de părere că trebuiau evitate gesturile sau manifestele belicoase, inclusiv declarația publică a apartenenței la Comitetul de la Londra.

O idee similară o împărtășea și liderul revoluționarilor maghiari, Lajos Kossuth. În contextul insistenței lui Mazzini de a adera la Comitetul de la Londra⁹⁶, revoluționarul maghiar îi trimitea italianului o scrisoare, la 19 martie 1851, prin care preciza că fiecare națiune ar fi trebuit să fie condusă de proprii lideri și că aceia care aveau interese comune până la un anumit punct, ar fi trebuit să colaboreze, fără însă a-și declara public intențiile⁹⁷.

Dacă Lajos Kossuth dorea o colaborare restrânsă cu Mazzini, cu alte cuvinte, doar între maghiari și italieni⁹⁸, partea cea mai activă a exilului românesc, liberalii radicali, era favorabilă solidarității revoluționarilor europeni.

Atitudinea față de Turcia⁹⁹ și, în consecință, față de linia diplomatică a Marii Britanii și a Franței¹⁰⁰ a constituit „mărul discordiei” în exilul românesc¹⁰¹. Între 1848 și 1853,

⁹¹ Nicolae Bălcescu, *Scrisori inedite de la N. Bălcescu și I. Ghica*, publicate și adnotate de Nicolae Cartoian, București, Editura Cooperativa, 1913, p. 45–46.

⁹² Ion Ghica, *Amintiri din pribegia...*, p. 557.

⁹³ Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații...*, p. 76.

⁹⁴ Angelo Tamborra, *Mazzini e l'Europa Orientale*, în „Il Vetro”, anul XVII, august–decembrie, nr. 4–6/1973, p. 577–588.

⁹⁵ Ion Ghica observa într-o scrisoare către Vasile Alecsandri, din 25 octombrie 1886, că Nicolae Bălcescu a fost un adept al ideilor susținute prin fapte: „[...] avea credința că [...] românii trebuiau cu orice preț să se arate pe un câmp de bătaie, să dea dovezi de vitejie, să se afirme ca națiune” (vezi Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri...*, p. 420).

⁹⁶ Mazzini i-a trimis lui Kossuth trei scrisori, prin care i-a propus acestuia din urmă, fără succes, să se alăture Comitetului de la Londra, în numele Ungariei (15 august 1850, 23 noiembrie 1850 și 6 februarie 1851). Vezi Eugenio Kastner, *Mazzini e Kossuth...*, p. 1–16.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 21 și urm.

⁹⁸ Franco Della Peruta, *I democratici e la rivoluzione italiana...*, p. 33–35.

⁹⁹ Ion Ghica, *Amintiri din pribegia...*, p. 70–77 (C. A. Rosetti către Ion Ghica, 11 mai 1849).

¹⁰⁰ Anastasie Iordache, *Ion Ghica. Diplomatul și omul politic*, București, Editura Majadahonda, 1995, p. 109.

¹⁰¹ „Nu trebuie să ne punem ca oameni care voesc răsturnarea nici unui stat din Europa”. Vezi Nicolae Bălcescu, *Scrisori inedite de la N. Bălcescu și I. Ghica...*, p. 46 (Ion Ghica către N. Bălcescu, 24 septembrie 1850).

pașoptiștii radicali optau pentru o acțiune revoluționară, pe când Ion Ghica¹⁰² sau Ion Heliade-Rădulescu propuneau negocierea diplomatică¹⁰³. Bălcescu a încercat să găsească o cale de a îmbina ambele opțiuni în folosul cauzei naționale, căutând a fi omul de legătură dintre tabăra revoluționară și cea diplomatică¹⁰⁴. În aceeași scrisoare din 16 octombrie, Bălcescu afirma că pașoptiștii care se aflau la Paris erau „turco-fobi”¹⁰⁵, această atitudine afectând negativ imaginea cauzei românești printre oamenii de stat din Occident. De aceea, nu trebuia periclitată cauza românească prin declarații provocatoare și lipsite de consistență reală: „[...] le-am zis dar că nu e treaba noastră de a face propagandă nici pentru, nici contra Turcilor, ci o propagandă curat românească, națională”¹⁰⁶.

Un asemenea demers nu însemna că pașoptiștii trebuiau să uite tratamentul la care au fost supuși de către Marile Puteri și chiar de către Turcia: „[...] cum oare până acum nu ne-au privit toți ca revoluționari și nu ne-au tratat astfel chiar și Poarta”¹⁰⁷?

De aceea, pașoptiștii trebuiau ca prin activitatea conspirativă să atragă atenția Marilor Puteri asupra „principiului naționalităților” și eventual să le convingă spre o rezolvare pe cale diplomatică a problemelor politice din Europa Orientală. Ipoteză imposibilă din cauza intereselor divergente din zonă. În aceste condiții, era nevoie de amenințarea revoluției: cu riscul „de a fi priviți ca anarhiști [revoluționari] de cabinete, trebuie să arătăm ca ei ne-au dovedit că nu mai putem aștepta nimic dela dânsese, ci din revoluție numai”¹⁰⁸.

Pentru ca o revoluție în Europa Orientală să fie percepută ca o potențială amenințare la adresa intereselor Marilor Puteri, exilul trebuia să fie unit și să pregătească terenul în Principate¹⁰⁹; de aceea, scria Bălcescu într-o scrisoare din 26 noiembrie către Ghica, prezența unui reprezentant al românilor în Comitetul de la Londra trebuia pregătită atent, pentru a crește credibilitatea pașoptiștilor atât în ochii oamenilor de stat, cât și în cei ai revoluționarilor europeni:

[...] necazul lor pe mine [a pașoptiștilor radicali] vine și d-acolo că nu i-am lăsat să meargă la Londra. [...] Eu le-am zis că n-avem zor d-aceasta, că mai întâi să esistăm într-un fel și să luăm rădăcină în țară ca să nu mergem fără să avem nici un temei, nici o putere, să înșelăm și pe Mazzini și pe noi. Trebuie înainte de toate să reprezentăm ceva și să putem ști ce ajutor putem face celorlalte popoare și ce lucrare proprie putem avea de la o vreme de mișcare¹¹⁰.

În aprilie 1851, D. Brătianu întreprinde o serie de deplasări între Paris și Londra¹¹¹, pentru a lua legătura cu lordul Palmerston, dar și pentru a pregăti adeziunea la inițiativa

¹⁰² „Trebuie să luăm în mână stindardul național, lăsând cu totul la o parte pe cel revoluționar, căci numai astfel putem avea simpatia și sprijinul puterilor ce se găsesc să intre în lupta cu apăsătorii noștri”. Vezi BAR, secția Manuscrise, *Corespondență*, S40 (1) ILXI (Ion Ghica către C. A. Rosetti, 30 ianuarie 1854).

¹⁰³ Ioan Maiorescu (7 februarie 1849) aprecia că grupul de la Paris s-a împărțit în două „secte”: prima, din care făceau parte frații Brătianu, C. A. Rosetti și Ion V. Voinescu, susținea acțiunea energică și intransigentă față de Poarta Otomană; a doua, formată din frații Goleșcu, Vasile Alecsandri și Grigore Grădișteanu, dorea colaborarea cu guvernul otoman (Ion Ghica, *Amintiri din pribegia...*, p. 170).

¹⁰⁴ Vasile Maciu, *Controverse între Ion Ghica, N. Bălcescu și C. A. Rosetti*, în RdI, nr. 4, tom 27, 1974, p. 529.

¹⁰⁵ Ion Ghica, *Amintiri din pribegia...*, p. 553.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 556.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ Nicolae Bălcescu, *Opere*, II, *Scrieri istorice, politice și economice. 1848–1852*, ediție critică și note de Gheorghe Zane și Elena Zane, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982, p. 102–103.

¹¹⁰ Ion Ghica, *Amintiri din pribegia...*, p. 566.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 580–581 și 583–584 (scrisorile lui N. Bălcescu către I. Ghica, din 26 martie și 26 aprilie 1851).

Comitetului de la Londra. „Înarmat” cu două scrisori de recomandare, una adresată lui Mazzini de către Edgar Quinet¹¹² și o alta adresată lui Ledru-Rollin de către Jules Michelet¹¹³, D. Brătianu a făcut cererea formală de adeziune la 10 mai¹¹⁴. După cum rezultă dintr-o scrisoare a lui Ledru-Rollin către același Brătianu¹¹⁵, activitatea revoluționară, precum și cea diplomatică de până în acel moment îl recomandau pentru a se alătura Comitetului ca reprezentant al românilor. Prin adresa din 19 iunie¹¹⁶, D. Brătianu adera oficial.

Manifestul către „populațiile Române” și răspunsul Comitetului Național Român

Răspunsul Comitetului nu s-a lăsat îndelung așteptat, astfel că la 26 iunie 1851 a fost lansat manifestul CCDE către români¹¹⁷. Conform lui George Ciorănescu, baza manifestului adresat românilor a fost concepută de către Mazzini, ceilalți membri, și în special Ledru-Rollin, făcând doar câteva adăugiri ne semnificative¹¹⁸.

Manifestul reprezenta de fapt un îndemn la colaborare între etniile oprimate din Europa Centrală și cea Estică, fiind un impuls înspre asociere în cadrul unei confederații dunărene¹¹⁹. Apelul a fost precedat de observația dintr-un articol de-al lui Mazzini din „The Red Republican” (7 septembrie 1850), prin care blama tendința maghiară de hegemonie în detrimentul slavilor și al moldo-valahilor¹²⁰.

Plecând de la premisa că „regii, principii și seniorii” au impus la Viena, în 1815, o pace arbitrară și injustă, bazată pe ideea de naționalitate patrimonială¹²¹, manifestul identifica inamicii libertății în persoana împăratului habsburgic și în cea a țarului rus. „Naționalitatea e libertatea popoarelor”¹²², astfel că singurul principiu viabil era cel al naționalităților. În consecință, doar prin acțiunea comună a naționalităților se putea înlocui ordinea europeană de la Viena cu una care să țină cont de noii actori ai istoriei, adică de popoarele dornice de afirmare.

Naționalitatea popoarelor este sentimentul spontan, [...] este semnul acestui grup de lucrători în sânul umanității, este dreptul său de a-și avea locul la banchetul comun, drapelul pe care el vine să-l întretese cu celelalte drapele, constatând credința sa în asociația generală pentru binele tuturor¹²³.

Fragmentul denotă o viziune confederală¹²⁴ și ideea unei Europe a națiunilor unite¹²⁵.

¹¹² Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu...*, vol. I, p. 262.

¹¹³ *Ibidem*, p. 261–262.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 265–266.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 262–263.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 267–268.

¹¹⁷ A se vedea nota 78.

¹¹⁸ George Ciorănescu, *Românii și ideea federalistă*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 37–38.

¹¹⁹ Manifestul „Către populațiile române”, în Ștefan Delureanu, *Mazzini și românii în Risorgimento...*, p. 278.

¹²⁰ Giuseppe Mazzini, *SEI*, vol. XLIII, p. 199 și urm.

¹²¹ Lewis B. Namier, *La rivoluzione degli intellettuali e altri saggi sull'Ottocento europeo*, Torino, Einaudi, 1957, p. 182 și 203.

¹²² Manifestul „Către populațiile române”, în loc. cit., p. 276.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ Asocierea trebuia să țină cont de „dreptul [fiecărui popor] de a-și reglementa liber interesele sale deosebite, de a-și dezvolta în felul său tendințele și deprinderile sale locale”, ceea ce nu poate decât să ne trimită cu gândul la ideea de confederație (*ibidem*).

¹²⁵ Remus Tanasă, *Viziunea lui Mazzini asupra cooperării europene. Politica internațională și relațiile dintre state*, în „East European Journal of Diplomatic History”, nr. 1/decembrie 2014, p. 139–145.

Primul pas spre o astfel de organizare europeană presupunea dizolvarea celor două imperii anacronice cu spiritul epocii, Imperul Habsburgic și cel Țarist, iar, pentru aceasta, în Europa Orientală, românii, maghiarii și slavii trebuiau să conlucreze paritar: „[...] voi nu veți avea nici independență, nici libertate, nici dreptate, decât prin unirea fraternală și sinceră a tuturor celor care suferă, se roagă și vor combate contra dublei lor opresiuni”¹²⁶.

Revendicările teritorial-politice din zona Europei Orientale și-ar fi găsit rezolvarea de-abia după înfrângerea definitivă a celor două imperii, „după voința populațiilor, conform condițiilor geografice, afinităților de limbă, de tradiții și de aptitudini deosebite”¹²⁷. Observăm că semnatarii manifestului considerau „înfrângerea” capetelor încoronate drept imperativul momentului, conflictele interetnice urmând a aștepta o rezolvare ulterioară, în spirit democratic și în baza votului universal al populațiilor în cauză¹²⁸.

Între manifestul CCDE din 26 iunie și cel al Comitetului Revoluționar Român din luna septembrie a avut loc schimbul de replici, în presa franceză, între D. Brătianu și Daniel Irany, pe tema dublei revoluții din Ungaria și Transilvania din 1848–1849 și pe tema drepturilor politice ale Transilvaniei. Mazzini a încercat să tempereze spiritele, dovadă fiind cele două scrisori din ultimele zile ale lunii iunie 1851, adresate lui D. Brătianu¹²⁹.

În acest context, românii răspund printr-un manifest care poartă data de 11 septembrie 1851¹³⁰, fiind trimis de D. Brătianu membrilor CCDE la 24 septembrie. „Paternitatea” manifestului românilor a fost atribuită concomitent de O. Boitoș¹³¹ lui C. A. Rosetti și lui D. Brătianu, de A. Marcu¹³² lui Nicolae Bălcescu. Pe baza unor remarci ale profesorului Gheorghe Zane, George Ciorănescu¹³³ face însă o scurtă analiză de stil a textului manifestului și îl consideră autor pe D. Brătianu.

Pe un ton împăciuitoare, manifestul lui D. Brătianu declară intenția Comitetului Național (și Revoluționar) Român de a colabora cu celelalte popoare din regiune: „[...] astăzi vom fi uniți, vom fi împreună; unguri, slavi, greci, toți vor combate cu noi în sfânta croază a democrației. Căci ne vom lupta nu numai pentru noi, ci pentru dreptul tuturor”¹³⁴. Deși termenul de confederație este folosit în manifestul redactat de români, percepția acestuia era neclară¹³⁵, elemente de cod civil¹³⁶ fiind incluse pentru a tutela libertatea de acțiune a fiecărei naționalități: „[...] în asociația noastră fiecare soț se va

¹²⁶ Manifestul „Către populațiile române”, în loc. cit., p. 277.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu...*, vol. I, p. 268–269.

¹³⁰ *Manifestul Comitetului Revoluționar și Național Român către membrii Comitetului Central Democratic European*, în Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gândirea românească...*, vol. I, p. 91–96; potrivit însemnărilor lui C. A. Rosetti din 27 octombrie 1851, manifestul românilor a fost publicat în cinci jurnale franceze („La Presse”, „L'Événement”, „Le Siècle”, „Le National” și „La Révolution”); vezi Constantin A. Rosetti, *Pagini din trecut. Note intime...*, 1902, p. 221.

¹³¹ Olimpiu Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin...*, p. 96.

¹³² Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații...*, p. 60 și urm.

¹³³ George Ciorănescu, *Românii și ideea federalistă...*, p. 43–45.

¹³⁴ Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gândirea românească...*, p. 93.

¹³⁵ „Confederația danubiană sau, de voiți, mai bine strânsă alianță a populilor de la Dunăre” (*ibidem*, p. 94). Nici C. A. Rosetti, într-o scrisoare adresată lui Jules Michelet în 1850, nu vedea cu ochi buni o (con)federație în zona dunăreană din cauza pretențiilor maghiare din zonă: „Dacă veți vrea să construiți Statele Unite ale Dunării, într-o federație ca cea a Elveției sau precum cea a Statelor Unite [ale Americii], nu veți obține alt rezultat decât un război de exterminare” (Constantin A. Rosetti, *Corespondență*, ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Marin Bucur, București, Minerva, 1980, p. 362–364).

¹³⁶ George Ciorănescu, *Românii și ideea federalistă...*, p. 42.

bucura cu deplinătate de bunurile sale universale; se va angaja numai pentru ceea ce va depune. Va păstra fiecare propria sa individualitate și acțiunea [acțiunea]¹³⁷. Motivul unei asocieri limitate se datorează caracteristicilor distincte ale națiunilor din regiune: „naționalitățile noastre, mulțumită Domnului, sunt bine [de]osebite, bine caracterizate, cu tărie stăvilite”¹³⁸.

Mai mult sau mai puțin, ideea confederală din manifest amintea de proiectele similare ale lui Nicolae Bălcescu¹³⁹ din februarie 1851 și de corespondența acestuia cu László Teleki¹⁴⁰, lider maghiar, care era mai deschis unei colaborări regionale decât Kossuth¹⁴¹.

Dorința de colaborare era extinsă și înspre celelalte popoare latine, imperativul libertății colective fiind un imbold pentru asocierea politică dintre comunități:

[...] gândirea ce ne conduce pe noi românii în toate actele este de a ne uni iarăși toți într-un trup singur și nedespărțit, și să avem o comunitate de gândire și acțiune cu italienii, francezii, spaniolii, portughezii și ceilalți frați de sânge din lumea cea nouă¹⁴².

Pan-latinismul românilor reliefa și neîncrederea față de colaborarea pe termen lung cu maghiarii, precum și frica de pan-slavism. Acesta din urmă constituia un pericol remarcat și în trecut de către români¹⁴³.

Până în 1853, anul plecării lui D. Brătianu din Londra și cel al dezmembrării *de facto* a Comitetului, pașoptistul român a mai semnat și răspândit două manifeste: unul, adresat românilor ardeleni din armata austriacă¹⁴⁴ și, un al doilea, adresat locuitorilor din Principate¹⁴⁵. Ambele manifeste erau impregnate de același spirit europenist, favorabil unei Europe a națiunilor libere și contrar despotismului Marilor Puteri. La o analiză a textului ambelor manifeste, putem sesiza promovarea ideii de confederație, chiar dacă termenul nu este precizat explicit; din contra, în „Apelul către locuitorii din Principate”, reluând un paragraf din manifestul CCDE către români, se regăsește sintagma „pact federativ european”, trebuind însă a se înțelege ideea de confederație; scopul era acela al autodeterminării naționale¹⁴⁶, prin intermediul unei alianțe a națiunilor lipsite de libertate politică.

Confuzia conceptelor se datorează faptului că în secolul XIX deosebirea dintre federație și confederație nu era mereu clară¹⁴⁷, mai exact diferența dintre federație ca

¹³⁷ Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gândirea românească...*, p. 95.

¹³⁸ *Ibidem*.

¹³⁹ Apostol Stan, Grigore Ploșteanu, *Utopia confederalismului pașoptist. Între vis și realitate*, București, Editura Vestala, 2001, p. 143 și urm.; George Ciorănescu, *Românii și ideea federalistă...*, p. 28–34.

¹⁴⁰ Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații...*, p. 32–34.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 55–57; George Ciorănescu, *Românii și ideea federalistă...*, p. 34–35.

¹⁴² Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gândirea românească...*, p. 94.

¹⁴³ A se vedea memoriul adresat de Ioan Maiorescu, la 16 noiembrie 1848, parlamentului german de la Frankfurt pe Main, în Ion Ghica, *Amintiri din pribegia...*, p. 132–145. Despre cele două memorii (17/29 septembrie 1848 și 4/16 noiembrie 1848) trimise de Ioan Maiorescu parlamentului german de la Frankfurt pe Main, a se vedea George Ciorănescu, *Românii și ideea federalistă...*, p. 14–19.

¹⁴⁴ Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu...*, vol. I, p. 283–289 (*Apel către românii ardeleni din armata austriacă*, 1852).

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 289–301 (*Apel către locuitorii din Principate redactat de D. Brătianu în numele Comitetului Revoluționar Român*, 10 septembrie 1852).

¹⁴⁶ „Naționalitatea, slobozenia, dreptate și frăție, aceste să le cerem” (*ibidem*, p. 288).

¹⁴⁷ Danilo Breschi, *Gioberti, Cattaneo e il federalismo*, în Giuseppe Parlato, Marco Zaganella (coord.), *Il Risorgimento italiano. Le culture politiche che hanno fatto l'unità d'Italia*, Roma, Fondazione Ugo Spirito, Cooperativa Nuova Cultura, 2010, p. 97–134.

stat format din entități administrative autonome, cu o separație pe orizontală a competențelor, și confederație ca o formă de asociere dintre mai multe state, fiecare membru dispunând de drept de veto. În plus, chestiunea independenței a fost legată de cea a unificării teritoriale, iar principala regiune problematică, din acest punct de vedere, a fost, la momentul respectiv, Transilvania. De aceea, textele manifestelor interne relevă și idealul unității naționale a tuturor românilor¹⁴⁸.

Sfârșitul Comitetului de la Londra

Activitatea CCDE și a diferitelor comitete naționale care au aderat la acesta a constat îndeosebi în publicarea de manifeste, de apeluri revoluționare, în colectarea de fonduri pentru ajutorarea exilaților săraci. Comitetul de la Londra a fost lipsit de realism, dând dovadă de cecitate utopică atunci când dorea să lase impresia că era în stare să coordoneze iminenta revoluție europeană. Patriotul maghiar Lajos Kossuth era de părere că membrii Comitetului își supraevalua resursele logistice, căci nu dispuneau de forțe organizate permanente: „[...] n-ar trebui făcute asemenea declarații decât dacă ar exista deja armele care să pornească atacul”¹⁴⁹.

Apatia Comitetului de la Londra a fost consemnată și de Ștefan Golescu într-o scrisoare adresată lui Dumitru Brătianu, la 23 noiembrie 1852¹⁵⁰. Referindu-se în mod deosebit la lumea germană, Golescu era de părere că „până [nu] se va scula Franța și nu va trece cu arme în hotarele lor, [germanul] nu se mișcă”¹⁵¹; considerând că vremea manifestelor demagogice a trecut¹⁵², Golescu dubita asupra capacității de acțiune a reprezentantului Germaniei și asupra capacității Comitetului de a capta spiritul revoluționar al epocii.

Motivele inactivității concrete au fost mai multe. După cum am mai precizat deja, neînțelegerile de tip ideologic, metodologic sau etnic au fisurat unitatea europeană a „forțelor profunde de disoluție”. Astfel, reformatorii liberali, precum Felicité Lammenais (1782–1854), nu erau de acord cu persoana lui Ledru-Rollin, prea revoluționar în intenții¹⁵³, și au dat naștere unei organizații concurente față de aceea a lui Mazzini, numită Comitetul Latin¹⁵⁴.

Aceeași asociere a numelui lui Ledru-Rollin cu Mazzini l-a îndepărtat pe cel din urmă de amicitia sa cu socialiștii europeni, în special, cu socialiștii din Hexagon¹⁵⁵. În plus, „principiul naționalităților” a fost un motiv de a atrage aversiunea multor oameni de stânga, printre care și cea a lui Karl Marx¹⁵⁶. Acesta totuși critica mai insistent Comitetul de la Londra, pentru viziunea burgheză asupra proprietății private¹⁵⁷.

¹⁴⁸ „Această țară [Transilvania], unită cu celelalte surori ale ei, Moldova, Bucovina, Țara Banatului, Basarabia și Țara Românească, va fi țara întreagă ce se numește România” (Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu...*, vol. I, p. 288).

¹⁴⁹ Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații...*, p. 31.

¹⁵⁰ Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu...*, vol. I, p. 313.

¹⁵¹ *Ibidem*.

¹⁵² *Ibidem*.

¹⁵³ Franco Della Peruta, *I democratici e la rivoluzione italiana...*, p. 220.

¹⁵⁴ Comitetul franco-ibero-italian sau Comitetul Latin a fost fondat la Paris, la inițiativa lui Lammenais, și a avut o existență scurtă (a publicat un singur manifest, la 17 august 1851, și o anexă la manifest în ziarul „Il Progresso” din Torino, la 31 august din același an). După cum susține istoricul Denis Mack Smith, în biografia sa despre Mazzini, existența Comitetului Latin „a bucurat atât pe Karl Marx, cât și Vaticanul, deoarece diviza și slăbea republicanii burghezi” (Denis Mack Smith, *Mazzini...*, p. 121).

¹⁵⁵ Anne-Claire Ignace, *Giuseppe Mazzini et les démocrates français: débats et reclassements au lendemain du „printemps des peuples”*, în „Revue d'histoire du XIXe siècle”, nr. 36, 1/2008, p. 138.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 140.

¹⁵⁷ Karl Marx, Friedrich Engels, *Collected Works...*, vol. X, 1849–1851, p. 530.

Poate cea mai importantă cauză a eșecului practic al Comitetului a constituit-o fricțiunea, mai mult sau mai puțin deschisă, dintre unii membri sau posibili membri. În Occident, alăturarea celor două personaje, Mazzini și Ledru-Rollin, a cauzat și rivalitatea privind inițiativa revoluționară, fiecare fiind de părere că propria națiune ar fi trebuit să tragă semnalul insurecției europene¹⁵⁸. Dacă adăugăm acestei divergențe și faptul că Arnold Ruge prevedea că revoluția nu putea să fie declanșată decât de Germania¹⁵⁹, atunci tabloul fisurilor interne se conturează mai bine.

Bineînțeles, existau și în Europa Orientală polemici legate de dubla adeziune a românilor și a maghiarilor¹⁶⁰. Războiul dintre Rusia și Turcia, declanșat în octombrie 1853, a schimbat opțiunile tuturor celor care gravitaseră în jurul Comitetului de la Londra. Până și Kossuth și-a schimbat poziția față de constituția redactată de acesta în 1851¹⁶¹, ajungând chiar la un acord cu D. Brătianu. Astfel, dacă românii și maghiarii din Imperiul Habsburgic s-ar fi răsculat, cei doi lideri revoluționari ar fi trebuit să adreseze un manifest bilingv (româno-maghiar), semnat de amândoi, prin care ar fi chemat ambele națiuni să conlucreze, fiecare condusă de proprii capi, în vederea obținerii libertății politice; după înfrângerea Austriei, etniile din Transilvania ar fi trebuit să decidă prin plebiscit dacă doreau sau nu să facă parte din componența Ungariei¹⁶².

Prea târziu a venit această disponibilitate înspre medierea poziției celor două națiuni din Europa Orientală, căci, la începutul anului 1853, Comitetul de la Londra nu mai exista decât pe hârtie¹⁶³. Disensiunile din cadrul revoluționarilor europeni, lovitura de stat a lui Louis-Napoleon Bonaparte din decembrie 1851 și războiul Crimeii au fost cauzele îngropării definitive a Comitetului de la Londra.

Concluzii

Deși membrii Comitetului au vrut să ofere un instrument de coordonare pentru diferitele nuanțe ale mișcării revoluționare din Europa, rezultatul a fost acela de a întări vigilența organelor europene de poliție. Episodul memorandumului ministrului de Externe francez, contele Alexandre Walewski, constituie o mostră a solidarității și vigilenței crescânde a guvernelor europene. Memorandumului din 29 octombrie 1851 i s-au adăugat cereri similare din partea contelui Karl Ferdinand von Buol, diplomat austriac aflat la Londra în acea perioadă, din partea trimisului Prusiei în Marea Britanie, Christian Charles von Bunsen, din partea ministrului rus de Externe, contele Karl Nesselrode, și, nu în ultimul rând, din partea contelui Thun¹⁶⁴.

Până în 1853, Mazzini a fost un lider al revoluționarilor europeni¹⁶⁵. După eșecul Comitetului, „steaua” sa va intra într-un con de umbră, din cauza ascendentului moderaților asupra mișcării democratice din Europa și a influenței crescânde a noului revoluționarism, adică a socialismului internaționalist inspirat de Karl Marx.

Tot anul 1853 marchează și îndepărtarea treptată a colaboratorilor români de modelul revoluționar inspirat de Mazzini, cu toate că idealismul consecvent al

¹⁵⁸ George Ciorănescu, *Românii și ideea federalistă...*, p. 31.

¹⁵⁹ Christine Lattek, *Revolutionary Refugees...*, p. 80.

¹⁶⁰ A se vedea Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații...*, p. 29–58.

¹⁶¹ Apostol Stan, Grigore Ploșteanu, *Utopia confederalismului pașoptist...*, p. 165.

¹⁶² Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu...*, vol. II, 1934, p. 286.

¹⁶³ Christine Lattek, *Revolutionary Refugees...*, p. 80.

¹⁶⁴ Angela Jianu, *A circle of friends...*, p. 192–195.

¹⁶⁵ Giovanni Belardelli, *Mazzini...*, p. 173.

italianului a fost admirat și stimat în continuare¹⁶⁶. Românii au început să insiste mai mult asupra diplomației și să se dezică de metoda conspirației¹⁶⁷. Amintirea episodului de la Londra îi va urmări însă toată viața, în special pe fostul reprezentant oficial al românilor, D. Brătianu¹⁶⁸.

THE ROMANIANS AND EUROPEAN DEMOCRATIC COMMITTEE OF LONDON
(1850–1853)
(Summary)

Keywords: revolution, exile, Risorgimento, nationality, liberty.

After the European „springtime of peoples”, London acquired the reputation of an international centre for the activities of conspirational groups aiming to launch a pan-European revolution.

In June 1850, Giuseppe Mazzini, had formed the Central European Democratic Committee (the London Committee), an association that was *gathering together* some of the leading republicans, radicals or revolutionaries, that have fled from their countries after the defeat of the 1848–1849 revolutions. The new association was supposed to be composed of independent national committees, working for a united and independent national (republican) state at home, while co-operating in an international umbrella organisation.

In June 1851, the Romanian Dumitru Brătianu had joined the London Committee. The purpose of the Romanians was to take part together with the other nationalities at the European revolution against the authority traditionally exercised by the dynastic governments, especially against the Habsburg and the Tsarist Empires, in favor of a national and institutional self-determination.

¹⁶⁶ În 1872, anul morții lui Mazzini, Dumitru Brătianu îl elogiază pe italian printr-un articol publicat în ziarul „Românul” (Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu...*, vol. II, p. 282–289).

¹⁶⁷ Olimpiu Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin...*, p. 91–94; Nicolae Corivan, *Din activitatea exilaților români în Apus*, București, Așezământul cultural „Ion C. Brătianu”, 1931, p. 9.

¹⁶⁸ Jacques Poumay, reprezentantul diplomatic al Belgiei la București, remarcă la 1860 că „vechii boieri tremură când își amintesc de episodul existenței sale la Londra” (ANIC, *Microfilme*, Belgia, rola 69/3, c. 313–314).